

СХВАТАЊЕ О СВОЈИНИ И ОКТОБАРСКА РЕВОЛУЦИЈА*

У В О Д

Говорећи о појму својине Маркс је у „Беди филозофије” истакао: „У свакој историјској епохи је својина друкчија и развија се под сасвим различитим друштвеним приликама. Дефинисати буржоаску својину не представља ништа друго него све друштвене односе буржоаске производње. Хтети дати дефиницију својине као независног односа, као посебне категорије, апстрактне и вечите идеје, може бити једино илузија метафизике и јуриспруденције.”

Својина се појављује од увек као историјска а не логична категорија, као историјски одређена форма друштвених односа који настају у вези са поседовањем и присвајањем материјалних добара. Својина је претпоставка сваке производње и без производње она се не да ни замислити, јер је усмерена на присвајање природе у циљу задовољења људских потреба. Делатност произвођача је немогућа без средстава за производњу. Производња материјалних добара претпоставља одређено друштвено понашање људи према средствима за производњу, а свака производња је сједињење стварних и личних услова, — производних средстава и произвођача. Основно питање је од увек у историји људског друштва било ко поседује средства за производњу, ко са њима може да располаже и у чијем се интересу она користе. Свака класа је покушавала да организује свој начин производње и да успостави такве својинске односе који јој највише одговарају. Све револуционарне промене су од увек биле и промене у својинским односима, у категорији својине. Тако је и октобарска револуција, као и све пре ње, извршила револуционарни преокрет у производним односима, тј. у односима својине, постављајући нову категорију социјалистичке својине, у форми државне својине. Овај облик својине појавио се као објективна нужност и последица друштвеног карактера производних снага. Она представља основу за уништење експлоатације човека од стране човека (тако карактеристичну за до тада постојеће експлоататорске облике својине), као и укидање одвојености произвођача од средстава за производњу.

Циљ овог рада је да покаже како је уобличена социјалистичка својина, које су њене карактеристике и садржај, какав је она прешла развој од Октобра до данас и по чему се она разликује од буржоаске својине. Упоређивање између буржоаског концепта својине и својине у првој социјалистичкој држави допринеће правилном уочавању нових појава у правном садржају социјалистичке својине, и формама њеног уобличења,

(*) Реферат за научни скуп „Октобарска револуција и народи Југославије”, Котор, 24—28. октобар 1967.

као и тенденцијама даљег развоја. Говорећи о социјалистичкој својини у СССР, морамо увек водити рачуна да се она још увек развија у оквири-ма робноновчане производње која у социјализму није укинута, што ће битно утицати на саму категорију својине у којој ће се појављивати одређени елементи врло „слични”, бар по изражајној форми, „класичном” садржају буржоаске својине. Међутим, та нас сличност не сме заварати, нити довести до закључка да се ради о малим разликама код правног одређивања садржаја својине у буржоаском и совјетском праву. Те разлике су суштинске и покушаћемо да их истакнемо.

1. Настанак државне социјалистичке својине

Пролетерска револуција поред преузимања власти од стране радничке класе имала је за циљ истовремено битну измену у својинским односима. Врши се експропријација експропријатора, уништава приватна капиталистичка својина на средствима за производњу и ствара државна својина која постаје основа за даљи развој социјалистичког система привреде. Већ у првим данима октобарске револуције совјетска власт је освојила командне позиције у привредном животу, стварајући услове за изградњу социјалистичког система привреде. Лењин је овај период одмах после октобарске револуције назвао „Црвеногардејски атак на капитал”. Одлучујућу улогу у овом процесу стварања државне социјалистичке својине имали су закони о национализацији. У ноћи 8. новембра 1917. донет је Декрет о земљи којим је извршена национализација целокупног земљишног фонда који прелази у искључиву својину државе. Национализована је сва земља, утроба земље, шуме и воде. Индустрија је у прво време била потчињена радничкој контроли, која је представљала припремну меру за национализацију. Декрет о национализацији индустрије донет је 28. јуна 1918. године. Он је предвиђао прелаз у својину државе свих великих индустријских предузећа док је неке производне гране национализовао у потпуности. Биле су национализоване такође банке (Декрет о национализацији банака од 14. децембра 1917), транспорт (1918), најважнија трговинска предузећа (Декрет од 21. новембра 1918), спољна трговина (Декрет о национализацији спољне трговине од 1918) и друге гране привреде.

Совјетски закони о национализацији представљали су, пре свега, револуционарну меру која је имала за циљ да створи економску базу пролетерске државе, у виду социјалистичке својине на оруђима и средствима производње и основу социјалистичког привредног система. Свако друштвено уређење има своју специфичну економску базу и одговарајућу надградњу. С обзиром да пролетерска револуција почиње без изграђених форми социјалистичке економике, у току револуције стварају се истовремено и социјалистичка надградња и социјалистичка база. Сам период велике октобарске револуције не ограничава се стога на преузимање власти, већ траје све до момента док се освајање командних привредних позиција од стране социјалистичке државе правно не оформи законима о национализацији. Акта о национализацији, поред тога што представљају револуци-

онарне захвате, имају и огроман правни значај, јер чине правни основ оригиналног настанка права државне социјалистичке својине (1). У првим годинама после октобарске револуције државна социјалистичка својина стварала се углавном путем национализације, експропријације експропријатора. Када је совјетска власт завршила с грађанским ратом и са страном интервенцијом, могла је да приступи успостављању народне привреде, а затим да пређе на социјалистичку индустријализацију. У том периоду је проширена репродукција постала основни извор раста државне социјалистичке својине.

Историјски задатак радничке класе, који су одредили К. Маркс и Ф. Енгелс у „Манифесту комунистичке партије“: „пролетаријат користи своју политичку власт зато да би корак по корак уништио сав капитал код буржоазије, централизовао сва средства за производњу у рукама државе, тј. пролетаријата организованог као владајућа класа...“ прва је испунила октобарска социјалистичка револуција.

2. Основне карактеристике својинског система у СССР

При анализи државне социјалистичке својине у СССР нећемо се бавити појмом својине у економском смислу (који је још Маркс проанализирао и од кога полази и совјетска доктрина), већ ћемо посматрати државну социјалистичку својину као правну категорију, као одређени скуп правних норми које регулишу присвајање. У том смислу право државне социјалистичке својине се појављује као најважнији институт совјетског грађанског права, обухватајући велику групу правних норми. Изучавајући право државне социјалистичке својине, неопходно се поставља као задатак испитати ко је субјект те својине, какви су му објекти и какав је његов садржај. У склопу питања државне социјалистичке својине размотрићемо и друге облике својине које познају совјетско право. Наиме, оно за разлику од буржоаског права, које полази од начела универзалности својине, тј. да сваки субјект има исто право својине без обзира какав је објект у питању, сматра да нема јединственог права својине за све правне субјекте на свим правним објектима. Не могу више све ствари бити у својини сваког лица и не може сваки субјект имати својину исте врсте. По совјетском праву, у зависности од тога ко се појављује као титулар својине, својина се дели на државно социјалистичку, задружну и личну својину грађана. Државна социјалистичка својина, заједно са задружном, чини социјалистичку својину. Ови облици својине су нашли своје место у првом Грађанском законик РСФСР од 1922, а начелне одредбе о њима садржане су и у совјетском Уставу од 1936. Трочлана подела својине одржала се у совјетском праву до данас. Основи грађанског законодавства од 1. маја 1962, као и Грађански законик РСФСР од 11. VI 1964. који разрађује Основе, садржи такође сва три наведена облика својине, с тим што код задружне својине познаје још један облик, тзв. својину друштвених организација. Ова подела својинских субјеката, но-

(1) Чetrдесет година совјетског грађанског права, св. II, Београд 1960, Институт за упоредно право, стр. 19.

силац државне својине је држава као представник читавог друштва, заједнице својине — колхоза, својине друштвених организација разне друштвене организације, носилац личне својине — поједини грађани, одговара подели својинских објеката према значају који они имају у производњи. Одређени предмети се могу налазити само у искључивој својини државе (основна производна средства и земља), предмети који могу бити како у својини државе, тако и у својини колхоза и других друштвених организација (остала производна средства и сви предмети који не служе потрошњи) и предмети који могу припадати свим субјектима, а то су потрошна добра, новац и ситна средства за производњу. Држава се појављује једино као универзални власник над свим побројаним објектима. Ова трочлана подела својинских облика у СССР, уместо начела универзалности буржоаске својине, заснива се на марксистичкој теорији по којој се у социјализму не могу средства за производњу налазити у приватној својини већ у својини читавог друштва. У зависности од значаја објекта који он има у производњи зависи ко ће бити његов својински носилац. Социјалистичка држава као представник „друштва у целини“ се појављује као сопственик најважнијих средстава за производњу. Затим следе колективне организације као носиоци „групне својине“ која је на нижем степену подруштвљења у поређењу са државном својином и на крају поједини грађани као титулари личне својине на предметима за потрошњу.

Док је буржоаском праву дат јединствен концепт својине без обзира на објекте, уз постојање одређених ствари које су „искључене из промета“ и које не припадају никоме у својину, по совјетском праву одређени објекти могу бити само предмет одређеног облика својине (на пример земља), али не постоје ствари које не припадају ником (*res nullius*). Како је држава универзални власник, ствари без господара су предмет државне својине.

Питање субјективитета државне социјалистичке својине од Октобра до данас ни у законодавству ни у правној теорији није спорно. Субјект права државне својине је социјалистичка држава, пошто само она има право да држи, користи и располаже државном имовином по свом нахођењу. Такав став долази до изражаја и у чл. 21 Основа совјетског грађанског законодавства од 1. маја 1962: „Држава је јединствени власник целокупне државне имовине“. У правној теорији често сусрећемо формулацију по којој је „субјект права државне својине сав совјетски народ у лицу социјалистичке државе“. У првој фази социјализма народ остварује своје право својине не непосредно, већ преко државе, политичке организације свих трудбеника. Међутим, држава није обичан субјект својине. Она се не може посматрати само као правно лице у случају када иступа као субјект грађанског права. Специфичне карактеристике државе као субјекта, које не сусрећемо ни код једног сопственика су да совјетска држава иступа истовремено и као носилац политичке власти (суверен), и као власник, остварујући право својине у непосредној вези с политичком влашћу. Држава одређује сама правни режим средстава која јој припадају, ствара органе управљања том имовином, утврђује план, врши контролу над производњом и расподелом. Држава остварујући акте власти, ствара правне норме, одређује режим државне имовине и једновремено остварује

своја права сопственика ⁽²⁾. Дакле, две врсте прописа регулишу државну својину — административни и грађански. „У прелазном периоду од капитализма у социјализам наметнула су се и два основна начина регулисања својинских односа — административни и грађанскоправни у њиховој узамној повезаности и условљености. Ови начини су одређени с једне стране објективним економским законом планског, пропорционалног развита народне привреде и на њему заснованом државном планирању народне привреде, а са друге постојањем у земљи робне производње и промета нарочите врсте и деловања закона вредности. Постојање планског, пропорционалног развита народне привреде који карактерише социјалистички систем привреде претпоставља административно-планско регулисање својине. Постојање робне производње и промета, а такође и деловање закона вредности, условљавају грађанскоправне форме регулисања својинских односа ⁽³⁾.”

У совјетском праву је својина циљно везана, за разлику од буржоаског права у коме циљна везаност својине представља изузетак на основу појединачног акта. Та циљна везаност својине означава да садржај и границе власникових овлашћења на ствари зависе од циљева постављених нормама и планом. Садржај својине одређен је законом и планом. У зависности од тога какав значај за планску привреду имају поједини објекти, зависи и садржај својинских овлашћења која припадају одређеном титулару. Стога је Миколенко сасвим у праву кад каже: „Садржај права својине, према закону, састоји се из три основна овлашћења, држања, коришћења и располагања. Та овлашћења остварују сопственици у границама установљеним законом. За разне категорије субјеката права својине, за државу, за колхозне и друге друштвене организације и за грађане, границе сваког од наведених овлашћења могу бити различите у односу на један исти објекат. Исто тако могу бити различите у односу на разне објекте, који припадају истом субјекту. Следствено томе нису границе правних овлашћења држања, коришћења и располагања својинском јединствене за све субјекте и објекте. Другим речима код нас нема јединственог значења садржаја појма својине” ⁽⁴⁾.

Из циљне везаности својине законима и планом произилази да обавезе које проистичу из плана и закона за власника не представљају ограничења његовог права својине која долазе споља (како иначе ограничења третира буржоаска теорија), већ да она улазе у сам садржај својине и са овлашћењима чине саставни део садржаја својине. „Такозвана „ограничења” права својине у социјалистичком друштву имају принципијелно друкчији карактер него ограничења права приватне својине у експлоататорским друштвеним формацијама. Она се појављују по својој суштини не као ограничења, већ одређују сам садржај овлашћења власника у зависности од облика и форме својине, а такође и од објекта својине...” „Суштина ограничења принципијелно је различита у експлоататорским

⁽²⁾ С. М. Корнеев: Право государственной социалистической собственности в СССР, Москва, 1964, стр. 111.

⁽³⁾ Д. М. Генкин: Право собственности в СССР, Москва, 1961, стр. 74.

⁽⁴⁾ Ф. Миколенко: Право кооперативной собственности в СССР, Москва, 1961, стр. 114.

друштвима (ограничења споља) и у социјалистичком друштву (одређивање садржаја овлашћења), али апсолутно неограничено право својине није постојало и не постоји” (3).

Садржај права државне социјалистичке својине, као што смо истакли, може само да се одреди ако се пође од чињенице да се не може одвојити функција државе као власника, од њене функције као законодавца, суверена који сам одређује циљ у коме ће се користити објекти својине. Државна социјалистичка својина се мора разматрати као правни институт не само грађанског права већ и административног права. Совјетска теорија се дуго времена бави том проблематиком и у погледу садржаја и правне природе државне својине има много концепција, пошто је институт својине био предмет научног истраживања од октобарске револуције до данашњих дана. Иако све те теорије нису тачне, иако у њима има погрешних концепција, све оне представљају настојање науке совјетског права да правилно реши проблем правне природе социјалистичке својине и да помогне законодавцу у њеном регулисању.

3. Државна социјалистичка својина са аспекта односа државе и њених предузећа

Држава као једини власник државне својине у СССР врши своје право својине не непосредно већ преко државних административних органа и државних привредних предузећа. У том склопу једно од најважнијих питања код расправљања државне социјалистичке својине представља питање односа државе као власника средстава за производњу и државних предузећа која оперативно управљају овом имовином. Овом питању совјетска теорија поклања доста пажње и она покушава да реши основна два проблема: с једне стране шта представља право државне својине као правни институт и као субјективно право и с друге, каква је суштина права које имају државне организације у односу на имовину поверену им на оперативно управљање? У решавању ових питања покушаћемо да изложимо хронолошки најважније теорије од октобарске револуције до данашњих дана.

Полазна тачка теорији после октобарске револуције за питања односа државе и државних организација у погледу државне својине било је увођење привредне самосталности државних привредних организација у време „Нове економске политике”, када је дошло до правног осамостаљења ових организација. Главна форма државних привредних организација био је индустријски труст кога су сачињавали више индустријских несамосталних предузећа. Индустријски труст као самостално правно лице по први пут је био уобличен „Декретом о државним индустријским трустовима” од 10. априла 1923, који је касније био замењен Уредбом о државним индустријским трустовима од 29. јуна 1927. По чл. 4. Уредбе о индустријским трустовима, труст одговара за своје обавезе само са имовином која му припада. Држава не одговара за његове обавезе. Према

(3) Д. М. Генкин: *op cit.*, стр. 60, 62.

чл. 5 труст води своје послове на читавој територији СССР, држи и користи имовину и са њом располаже сходно правилима.

Једна од најстаријих теорија о правном субјекту државне својине, која је полазила од наведених прописа о индустријскимitrustовима, била је „теорија приватне својине”. Њу су заступали двадесетих година Кобалевски и Шретер. Они су тврдили да на имовини која није изузета из промета, привредни органи имају овлашћења одређена у чл. 58 Грађанског кодекса РСФСР од 1922. који су они сматрали као норму о праву приватне својине, па су у вези с тим и државним органима приписивали право приватне својине на тој имовини. У односу на ону имовину која је била изузета из промета (земља, фонд основних средстава) и којом државни органи нису могли располагати, ови су правници, позивајући се на могућност њеног потпуног искоришћавања и експлоатације од стране предузећа, такође дошли до закључка о праву својине државних органа, али не о приватном него јавном праву. По њима, својина државе ишчезава. Њу замењује својина државних органа, која се, у зависности од карактера њеног предмета, дели на јавну и приватну својину, која је била обухваћена општим појмом „својине посебних привредних субјеката” (6). Ево шта о томе у једном чланку објављеном 1926. каже сам Шретер (7): „У нашој литератури до данас постоји велики спор о квалификавању права труста над имовином која му је поверена и над имовином коју је он даје стекао. Уопште не подлеже никаквој сумњи даitrustу припадају они делови његове имовине која није извучена из промета у приватну својину са правним овлашћењима која произилазе из чл. 58 Грађанског кодекса. То чак не може друкчије ни бити, поштоitrust, који ради на комерцијалној основи може своје производе да прода и заложити. Спор постоји о правимаitrustа на имовини која му је поверена а не налази се у промету...

„Сматрамо да државна својина о којој говори Грађански кодекс, по свом карактеру није својина грађанског права, већ пре јавна својина државе. Практична разлика постоји у томе, да се код располагања овом имовином не ради о методама грађанског већ јавног права. За грађанско право је ова имовина извучена из приватног промета, тачније речено не налази се у грађанскоправном промету. Али она није извучена од привредног промета, јер знамо да се над овом имовином може јавноправним актом привредног органа управе доделити концесија, да се таквим актом (одлуком ВСНХ) означеним као застарелим може превести у стање приватне својине и продати, и да се најзад истим таквим актом може од једногitrustа пренети на други. Чини нам се да конструкција „јавне својине” у вези са тачно израђеним актом јавне управе, којим се предузима располагање овом имовином, уноси велика јасноћа у ово питање и то нам допушта јасно да одредимо кад одговарајућа имовина мења своју квалификацију, па према томе и кад је држави допуштено да контролише отицање имовине извучене из промета у „приватни промет.”

Није само ова теорија покушавала да старим традиционалним категоријама објасни једну нову појаву каква је државна социјалистичка

(6) Четрдесет година совјетског права, Београд 1960, стр. 26.

(7) Цитирамо по Венедиктову: Правовая природа государственных предприятий, Ленинград, 1928, стр. 110.

својина — таквих покушаја је било нарочито много двадесетих година овог века. У низу таквих теорија спада тзв. „теорија корисника“. По овој теорији држава има право својине на имовину труста, а право коришћења труст као самостално правно лице. Типични представници овог схватања су били Анаскизиј и Магазинер.

Анаскизиј је у свом делу „Очерки хозяйственного права, Ленинград 1927. писао: „Код оснивања државних предузећа са привредним рачуном се одређена имовина издаваја и за њено располагање и управљање се ствара посебна организација; основно предузеће има права једног правног лица; ово правно лице има прилично својствен карактер — оно није као обичан власник имовине коју држи, над њом има само право привредног коришћења које му је држава пренела; истовремено са тим су његова права коришћења и располагања на пренетој имовини у знатној мери ограничена.“

По другој варијанти ове теорије корисника, држава задржава право својине на основном капиталу труста који је ван промета, препуштајући над овим стварима трусту право коришћења, док право својине на обртном капиталу припада самом трусту. Ово схватање заступа Магазинер (8): „Основни капитал остаје у својини јединственог државног физкуса, али је обртни капитал у својини труста. Због тога се обртни капитал налази на „слободном располагању“ труста, тј. он може поједине делове обртног капитала да отуђи, да заложи и уопште да предузима све акте и правне послове које он сматра за потребно и који су му допуштени општим Грађанским закоником... У сасвим друкчијем положају налази се основни капитал: он не припада трусту у својину, он је трусту само препуштен на држање и коришћење. Стога труст нема никакво право да са њим располаже, тј. да предузима акте које може предузети само власник... Власник овог права је само држава као целина: само ВСНХ као орган ове државе може трусту да дозволи отуђење или залагање делова основног капитала, уколико овај није изузет од промета...“

Одмах се може закључити да и Штетер и Магазинер оперишу појмовима традиционалног грађанског права при третирању државне социјалистичке својине. То се може и објаснити посебним условима за време „Нове економске политике“, оживљавањем робноовчаног промета, давањем могућности приватном страном капиталу, све у циљу покретања совјетске привреде, која је после грађанског рата и стране интервенције била разорена.

У периоду између 1924—1927. у совјетској литератури је Б. С. Мартинов поставио две концепције у односу на право државне социјалистичке својине — тзв. теорију фидуцијарне својине и теорију подељене својине. Изложићемо обе.

Мартинов сматра да постоји аналогија између римске фидуције и енглеског trustee и права која има у погледу предмета државне социјалистичке својине индустријски труст као самостални правни субјекат. „Суштину труста чини поверено право управљања државном имовином“,

(8) Магазинер: Промышленное право СССР, Ленинград, 1926, стр. 15.

па је према томе совјетски труст у односу на имовину која му је поверена сличан римској фидуцији и енглеском trustee.

Енглески труст представља правни институт који и данас још има практичан значај иако потиче из средњег века. Његова суштина састоји се у томе да господар једне имовине преноси својину над њом на друго лице. Ипак је ова својина само формалног карактера пошто је стицалац обавезан да примљену имовину користи сходно намени коју је одредио преносилац...

Лице коме је имовина поверена (енгл. „trustee“) налази се у положају формалног власника имовине која има тачно утврђену намену. У његовом својству као повереника показује се он као носилац правног лица (мада у једној особи), у чије име он ради. Права и обавезе стиче он за поверену имовину која чини посебну масу одвојену од његове личне имовине. О својој делатности „trustee“ мора да положи рачун и подлеже контроли, с једне стране према оснивачу труста, а с друге према суду.

Уколико се ради о законској аналогiji постоји несумњиво сличност између енглеског „труста“ и совјетског труста. Ова сличност постоји не само у истој ознаци, већ и у изградњи оба института.

При оснивању совјетског државног труста издава се за трговачке и индустријске операције одређени део државне својине као посебна имовинска маса. Ова маса се третира као једна јединствена привредна целина, за коју су везана посебна имовинска права и обавезе. Управљање овом имовином је поверено специјално за то предвиђеној организацији — управи труста и ВСНХ. На овај начин организовано привредно управљање се третира као правно лице. Имовинска права правног лица нису у закону нашла егзактну правну квалификацију. Декрет од 10. IV 1923. говори у чл. 6 о праву труста на држање, коришћење и располагање повереном имовином. Из тога се може извући закључак ако се формално просуђује, да би труст требало да буде власник на имовини која му је према статуту препуштена (чл. 58 Грађанског кодекса). Ако се ипак посматра оно што је горе изложено о узајамним односима труста и ВСНХ као народног комесаријата за индустрију и узме у обзир да је целокупна делатност труста ништа друго него спровођење планских принципа совјетске привреде, то се ова својина не сме узети у смислу, као што је она изложена у Грађанском кодексу. Она врло много подсећа на она права, која поседује енглески „trustee“ на повереној имовини. Ово је само спољна форма грађанскоправне својине. По својој суштини је право труста на његовој имовини у крајњој линији везано тачно одређеном наменом. Својина труста је само формални вештачки појам за лакше остварење циљева и интереса и то не оних које власник има на својој имовини, већ сам оснивач труста. Ако се примењује терминологија, која се образовала на основу римског права (али она није у правом смислу употребљена), може се говорити о једној посебној „фидуцијарној“ својини. Совјетски труст је у односу на поверену имовину управо слика римског фидуцијера, коме је врло близак енглески „trustee“⁽⁹⁾.

(9) Б. С. Мартинов: Организационне принципи советског госпредприятия в условиях планированного товарного оборота, Право и жизнь, 1927, 3, стр. 39—40.

Осећајући да се имовинска права у сфери државне својине не могу уклопити у традиционалне правне форме, Мартинов је позивао да се одбаце римски правни појмови „како би се правилно исконструисале форме поседовања ствари у сектору државне привреде“. Овај нов покушај који предузима Мартинов доводи га до закључка да је својина подељена између државе и труста који управља повереном имовином. Такав његов став је у потпуности у супротности са његовом раније развијеном концепцијом о „фидуцијарној својини“. „Уколико ми имамо посла са планском привредом, тј. организованом привредом, морамо узети као неопходна начела индивидуалистичке државине и тржишне форме промета у оквиру организоване државне привреде. У посебном случају правне организације државног труста сусрећемо пример који потврђује ову општу тезу. Узајамни однос државе на једној страни и труста на другој не може се конструисати по принципу државног права својине и препуштања имовине на управу труста на основу уговора о налогу по Грађанском кодексу. Овде ми имамо тежу форму једног стварноправног односа. Заједно са оснивањем једног труста и преношењем основног капитала на њега настаје дуализам стварноправних овлашћења. С једне стране не престаје ова имовина да буде државна имовина, државна својина у смислу чл. 52 Грађанског кодекса. С друге стране и сам труст добија положај формалног власника на тој имовини (чл. 6 Декрета о трустовима од 10. IV 1923). Тако настаје цепање права својине између два субјекта. У нашем случају не може се више говорити о конкуришућим правним овлашћењима два подједнако овлашћена субјекта, о *dominium duorum in solidum*. Она по свом садржају нису више истих својстава и не подударају се једно са другим. Исправније би било овде говорити о издвајању појединих функција својине из основних овлашћења и о препуштању њиховог вршења другом правном субјекту. Као крајњи резултат добијају се два власника: један је економски господар ствари и највиши титулар у погледу располагања, други је фактички корисник имовине са правима формалног власника који је везан за циљну намену имовине. Средњовековна терминологија употребљава за ознаку више својине израз, *dominium directum*, а за ознаку зависне својине израз *dominium utile*. Ако се ови термини примене (природно сасвим свесни потпуне неједнакости имовинских односа по суштини ствари), можемо краће полу право државе означити као *dominium directum*, а право труста *dominium utile*“ ... (10).

Док је Мартинов дошао до теорије „подељене својине“ полазећи од чињенице да на једној истој имовини припадају разна овлашћења држави и њеним органима, ова концепција се појављује све до средине тридесет година у СССР и код других теоретичара који полазе од супротне чињенице да је државна социјалистичка својина јединствена. По Гинцбургу и Пашуканису то јединство државне социјалистичке својине не искључује „многообразност у начину управљања том имовином и у организацији имовинске одговорности која је везана са експлоатацијом државне имовине од стране појединих органа“. Гинцбург и Пашуканис полазе од тога да

(10) Б. С. Мартинов: Организационные принципы советского госпредприятия в условиях планованного товарного оборота, Право и жизнь, 1927, 3, стр. 44—55 — цитирано према Otto-Wilhelm Jakobs: Eigentumsbegriff und Eigentumssystem des sowjetischen Rechts, Köln, 1965.

је нужно да се поједини делови државне имовине предају државним органима у циљу обезбеђења њиховог максимално ефективног производно привредног коришћења. Прелазећи, међутим, на питање правног оформљења и утврђивања тог процеса Гинцбург и Пашуканис не налазе никакве друге путеве, осим признавања права својине како држави, тако и њеним органима. „Подела државне својине између појединих државних органа означава и извесно „цепање” између њих овлашћења у погледу располагања и експлоатације државне имовине. Ако на једној истој имовини има више власника, онда њихова права на имовину морају бити брижљиво разграничена. У овом питању није допуштена ни најмања нејасноћа, јер се овде ради о организацији и управљању појединим деловима и члановима јединствене социјалистичке привреде”. (11). Гинцбург и Пашуканис покушали су да овом варијантом „подељене својине” помире „јединство противуречности” државне својине и својине државних организација. Касније је ова теорија била одбачена као „штетна” од стране Вишинског.

Године 1928. покушао је Венедиктов у свом делу „Правна природа државног предузећа”, одбацујући традиционалне категорије права, да формулише нову „теорију робне својине државе”. Венедиктов је сматрао да пошто у области робних односа могу да учествују само власници робе, и држава ради укључивања своје имовине у сферу робног промета посредством државних трустова, треба да призна овима у крајњој линији формално право својине на имовини која им је дата. „Ако држава за управљање појединим комплексима своје имовине оснива посебне органе са правима правног лица и њима признаје право својине на повереној имовини, тиме она себе не лишвава права својине у „корист” ових органа; она ствара само посебну форму за своје учешће у робном промету (грађанскоправном промету). Друкчије речено, право својине труста на имовини која му је поверена је само посебна форма државне својине која је створена у циљу увођења одређеног комплекса државне имовине у робни (грађанскоправни) промет, тј. форма чија је примена ограничена на сферу робног промета. Само у области робних и новчаних (грађанскоправних) односа наступа држава као власник имовине која је поверена трусту у форми посебног правног лица, које се сматра формалним власником ове имовине”. (12). Под утицајем Пашуканиса Венедиктов је сматрао да се ради о правним односима само када се државни орган нађе у односу са другим субјектима совјетског грађанског права. Унутрашњи однос између државе и државног предузећа није правни однос већ само техничко-организациони однос. Кад труст ступа у односе са планскоуправним органима, то није правни однос између два различита субјекта, већ ови државни органи представљају један те исти колективни субјект — државу. „У унутрашњем односу ВСНХ и других планскоуправних органа и труста, труст не иступа као правно лице грађанског права, већ као орган исте државе, чији однос као државног органа према другом државном органу није правни однос већ организационо — технички” (13).

(11) Гинцбург — Пашуканис: Курс советского хозяйственного права, Москва, 1935, стр. 183, цитирано по Јакобу.

(12) Венедиктов: Правовая природа государственных предприятий, Ленинград, 1928, стр. 61—62.

(13) Венедиктов: *op cit.*, стр. 69.

Ни ова Венедиктовљева теорија није могла да задовољи, као ни теорија пре ње, мада је полазила од принципа јединства државно социјалистичке својине. У својим крајњим закључцима она је ипак тврдила да државном предузећу припада неко „формално право својине“ с једне стране а с друге негирала је његов реални правни субјективитет у односу са државом. Венедиктов у то време није могао да одреди тачно правну природу права које је на државној имовини повереној предузећу имало само државно предузеће.

Сва изложена мишљења о правној природи државне социјалистичке својине одмах после октобарске револуције представљала су покушај да се овај проблем реши, како средствима и конструкцијама дотадашњег права, тако и стварањем нових категорија. Без обзира на исправност или неисправност предложених концепција, сви наведени аутори чинили су напор да открију научну истину, а тај пут је нужно и објективно морао да буде скопчан и са одређеним заблудама. Међутим, те заблуде нису биле резултат неког непријатељског става аутора према совјетској држави, већ мукотрпан кривудава пут до истине. Неке од наведених теорија у периоду Стаљиновог култа личности биле су проглашене од стране „крњуристе“ Вишинског као непријатељске. Он се умешао у дискусију о својини 1937. године и у чланку „Положај на правном фронту“ се нарочито оборио на теорију о подељеној својини и схватања Пашуканиса изражена у његовом Курсу совјетског привредног права. Вишински је Пашуканисову концепцију о „цепану“ права својине између државе и државног предузећа које управља имовином повереном од државе прогласио непријатељском, измишљеном у циљу да ослаби моћ совјетске државе. Стил у коме се Вишински обрачунава са Пашуканисом ни мало не одговара једној научној дискусији. Навешћемо само један цитат из његовог чланка који најбоље говори сам за себе: „Најбоља заштита наше друштвене социјалистичке својине је разоткривање непријатељских теорија о „цепану“, „подели“ својине итд.“. У замену за „непријатељске“ теорије Вишински није могао да предложи неко конкретно решење сем уопштене конструкције да је „питање правне природе државне својине и са њим повезано питање о карактеру државног предузећа као правног лица необично значајно“ и да се при решавању овог проблема мора поћи од принципа „јединствености државне својине“.

4. *Право оперативног управљања*

Основно питање које је стајало нерешено пред совјетском теоријом било је питање о суштини права државне својине и о природи права која припадају државним органима на имовини која им је додељена. После захвата Вишинског и одбацивања теорије о подељеној својини, још увек се у совјетској теорији појављују мишљења да је право државних органа на имовини која им је додељена „слично праву својине“.⁽¹⁴⁾

Венедиктов је 1940. године у једном свом раду „Органи управљања социјалистичком државном својином“ по први пут за имовинска права

(14) Грабанско право. I, Москва, 1938, стр. 184.

државног предузећа употребио термин „право оперативног управљања“. Овај правни појам Венедиктов је даље разрађивао у својим радовима, и нарочито после његове монографије „Државна социјалистичка својина“ која је изашла 1948, тај термин постаје опште прихваћен у совјетској теорији. У чему се састоји суштина „права оперативног управљања“? У излагању овог правног института, који заузима централно место у совјетској теорији и законодавству, поћи ћемо најпре од излагања Венедиктова. „Шта значи сада непосредно оперативно управљање државном имовином, које социјалистичка држава намеће својим органима? За објашњење његовог садржаја мора се поћи у совјетској правној литератури од опште признатог појма управљања као „административне делатности“, као извршно наредбодавне делатности државног органа, која је предмет посебне гране совјетског социјалистичког права, тј. о управљању као оној сфери делатности социјалистичког државног органа која налази свој правни израз у административној функцији државног органа и у њеним управно-правним актима“. Међутим, то није „право оперативног управљања“. „Делатност државних привредних органа у непосредном оперативном управљању државном имовином је знатно разноврснија него делатност надређених планских органа државе, којима су они потчињени“... „Управљање државном социјалистичком својином може се остварити од стране државног органа било путем општег руковођења... било путем непосредног планирања и регулсања одређеног круга државних предузећа... или путем непосредног оперативног управљања (управљање које остварују сама државна предузећа)... Само прва два начина управљања државном имовином могу се подвести под уобичајени појам у совјетској правној литератури управљања као административне делатности, као извршне наредбодавне делатности органа државне управе... Обрнуто, не искључује непосредно оперативно управљање државном имовином, која се концентрише у рукама државних привредних органа (државних предузећа) ни саму организацију ни остварење процеса проширене социјалистичке репродукције, који се претежно (ако не и искључиво) остварује преко грађанско правних и радноправних односа“. (15).

Садржина оперативног управљања састоји се по Венедиктову у томе да поседовање, коришћење и располагање дела јединственог фонда државне својине који је додељен оперативно-привредним органима, остварују они сами. Овлашћења државних предузећа у оквиру права оперативног управљања су истовремено и овлашћења саме државе и представљају вршење њеног права својине. „Поједина правна овлашћења државног органа — држање, коришћење и располагање не умањују нипошто само право државе као власника социјалистичке својине, јер управо остварујући правна овлашћења државни орган остварује у целини и право својине социјалистичке државе... (16). Овлашћења државног предузећа представљају истовремено и његове обавезе према држави, од које је примио одређену имовину коју користи у складу са планским задацима добијеним од државе.

(15) Венедиктов: *op cit.*, стр. 328—329.

(16) Венедиктов: *op cit.*, стр. 351.

Већина аутора у совјетској доктрини се слаже у основи са Венедиктовљевићим учењем о праву оперативног управљања, али у одређивању његове правне природе има различитих гледишта. Једино су Миколенко и Кечекјан устали против овог гледишта. Миколенко је 1951. године у чланку „Државна правна лица у совјетском праву“ означио Венедиктовљевићу теорију као „вештачку формалну догматску конструкцију“, пошто је Венедиктов раздвојио својину државе и оперативно право управљања државног предузећа, чиме је „фактички поцепао“ право својине.

Миколенко сматра да сва права која припадају државном правном лицу припадају самим тим и држави, пошто ту постоји дијалектички однос целине и дела, општег и посебног“. „Ако се државни орган — правно лице — понаша према држави као део према целини, што признају Венедиктов и Братус, онда је сасвим природан закључак, да само државно правно лице присваја као сама држава и обрнуто да може присвојити и држава, што у једној или другој форми — присвајају њени делови, — државна правна лица“. (17)

Кечекјан се у једном раду објављеном 1958. године (18) придружио схватањима Миколенка. Он истиче да је државно правно лице део државе, део целине. Држава, по мишљењу Кечекјана, има право својине зато што то право имају и њени органи. Држава да би синтетизовала права својих органа, мора да има и право својине. „Држава је субјект права државне социјалистичке својине у мери у којој та права припадају њеним органима“... „Држава остварује право својине посредством својих органа, тврди Венедиктов. Али фактички остварује држава не само право својине преко својих органа, она има право својине само у лицу својих органа.“

Ова концепција је одбачена у совјетској теорији и законодавству. Њој се замера да заборавља да државно предузеће нема пуно право да располаже имовином која му је поверена, а власник може бити само онај ко располаже стварима. С друге стране се истиче да не постаје држава власник ствари преко својих органа, већ обрнуто органи добијају одређена права преко државе. Право својине државе није само збир права његових органа.

Преузимањем појма права оперативног управљања у Основе грађанског законодавства СССР од 1. V 1962. коначно је решен спор који траје неколико деценија о правној природи државне социјалистичке целине. Држава је у совјетском друштву једини власник средстава за производњу и поред јединствене и недељиве државне социјалистичке својине не може постојати неко својинско право које би припадало државном предузећу. Ова јединствена државна својина појмовно је различита од њеног функционалног ограниченог вршења од стране појединих државних предузећа, којима припада само право оперативног управљања. То право оперативног управљања представља правно сажимање свих овлашћења, која у односу на објекту државне социјалистичке својине имају поједина предузећа. У чл. 21 Основа грађанског законодавства СССР речено је: „Држава је је-

(17) Миколенко: Государственное юридическое лицо в советском гражданском праве, Советское государство и право, 1951, 7, стр. 52.

(18) Кечекјан: Правоотношения в социалистическом обществе, Москва, 1958, стр. 139, 110, 117.

дини власник целе државне имовине. — Државна имовина фиксирана за државне организације налази се у оперативном управљању тих организација, које у законом одређеним границама, у складу са циљевима своје делатности, планским задацима и наменом имовине, врше право држања, коришћења и располагања имовином.”

У новијој доктрини совјетског права централно место заузимају расправе о правној природи права оперативног управљања које је опште прихваћени институт.

Корнејев⁽¹⁹⁾ сматра да је право оперативног управљања „реално егзистирајуће стварно право које припада реално постојећем субјекту грађанског права”. Иако оно по свом садржају овлашћује свог титулара на држање, коришћење и располагање предметима државне својине у одређеном обиму, оно није никакво право својине које припада државном правном лицу. Разлог за то, по Корнејеву је у томе „што држава своја својинска овлашћења остварује по свом нахођењу и својом влашћу, а државна организација остварује право оперативног управљања у сагласности са упутствима државе, која одређује специјалну правну способност сваке организације и за њих утврђује, у складу са конкретним случајем, планске задатке. Само у оквиру ових граница може се појављивати слободна иницијатива државних организација”.⁽²⁰⁾

Садржај права оперативног управљања није јединствен и зависи од намене објеката који су поверени на управљање државном предузећу. Стога поједини државни органи на имовини која им је поверена од стране државе на оперативно управљање имају различита овлашћења, док сама држава као јединствени власник има на свим објектима исто својинско право. Обим права својине социјалистичке државе не зависи од карактера и врсте објеката. Међутим, обим права оперативног управљања је различит и по садржају и по врсти за различите државне организације. На пример, индустријска предузећа држе и користе зграде, опрему, машине, транспортна средства, сировине, материјале, полуфабрикате, док на њима имају само ограничено право располагања под одређеним условима (ако им ова средства нису неопходна). Таква предузећа имају право да располажу готовим производима али не могу да их користе. Трговачка предузећа имају овлашћења да држе и користе зграде, опрему, инвентар, али не могу са овим објектима да располажу. На роби им припада право држања и располагања али не и коришћења. Сва без изузетка предузећа, организације и установе лишене су права да располажу зградама и опремом.⁽²¹⁾

Има аутора у совјетској доктрини који се код одређивања правне природе права оперативног управљања задовољавају констатацијом да је то једно „имовинско право посебне врсте”.⁽²²⁾ После доношења Основа грађанског законодавства СССР, преовлађују гледишта да је право оперативног управљања једно стварно право. Његов стварноправни карактер

(19) Корнеев: Право государственной социалистической собственности в СССР, Москва, 1964, стр. 149—151.

(20) Корнеев: *op cit.*, стр. 145.

(21) Корнеев: *op cit.*, стр. 145—146.

(22) Иоффе: Советское гражданское право, том I, Ленинград 1958, стр. 301.

нарочито истиче професор Генкин: „Институт оперативног управљања имовином појављује се као стварноправни институт. Субјективно право организације (предузећа, установе) којој је дато оперативно управљање, остварује сама организација преко овлашћења држања, коришћења и располагања на повереној имовини. Као објект тог права јавља се имовина, комплекс ствари поверен организацији. Такво одређивање објекта субјективног права оперативног управљања проистиче непосредно из закона, чл. 21, 30, 44 Основа. Право оперативног управљања на имовини датој државној организацији улази у категорију апсолутних права и њему одговара законом предвиђена обавеза свих и сваког да се уздржава од нарушавања тог права, а у случају његове повреде оно се заштићује, на основу чл. 29 Основа, виндикационим и негаторним тужбама као и право својине. Из изложеног проистиче да између права оперативног управљања и права својине има доста заједничких црта. Али истовремено право оперативног управљања се разликује од права својине, пошто се појављује поред права својине као посебан вид стварног права у систему совјетског грађанског права”. (23)

Право оперативног управљања је нов институт социјалистичког права. У условима социјалистичке робне производње и робне размене неопходно је да предузећу држава пренесе овлашћења држања, коришћења и располагања, да би могло да испуни своје задатке у спровођењу проширене социјалистичке репродукције. Предузеће које има оперативно управљање предузима не само радње које су грађанскоправног карактера, већ оперативно управљање се врши и посредством норми других грана права, на пример, расподела различитих фондова на поједине одељке предузећа.

Социјалистичким државним организацијама припада право на државину додељене имовине (фонд основних и обртних средстава). Држава као једини власник државне имовине може да врши државину само посредством својих органа, којима је пренела делове државне имовине. Предајући имовину својим органима држава то чини са циљем да они ову имовину користе према постављеним планским задацима. Државни орган је пре свега обавезан да имовину која му је додељена користи сходно њеној намени, да је одржава у исправном стању и увећава, предузимајући мере које служе заштити ове имовине. Без овлашћења државине на предатој имовини државни орган не би био у стању да испуни ове задатке. Право на државину је правна претпоставка која обезбеђује да оперативни управљач може да оствари своју привредну делатност.

Државном органу припада и право коришћења на предатој имовини, уколико је оно неопходно за испуњење планских задатака. Ово право коришћења се у основи разликује од права коришћења приватног власника у капиталистичком друштву, који ствари које му припадају употребљава и користи по свом нахођењу. Право коришћења из оперативног управљања, на шта је нарочито указивао у совјетској теорији Венедиктов, садржи право производне конзумације предатих финансијских и материјалних средстава, и то у оквиру плана који је постављен предузећу. Ако

(23) Генкин: Оперативное управление как институт советского гражданского права. Советская юстиция, 9, 1963, стр. 4.

предузеће коме припада оперативно управљање не користи предата средства за испуњење својих планских задатака, оно врећа своја права и обавезе произашле из оперативног управљања.

Особеност права располагања из оперативног управљања састоји се пре свега у томе, да предузеће само у одређеном обиму може да располаже имовином која му је предата. Над појединим деловима имовине оперативни управљач може да располаже само уз сагласност вишег органа. Обим права располагања управља се према томе, да ли се ради о располагању са основним или са обртним средствима. Располагање се врши у грађанско-правној форми уговора о купопродаји и уговора о испоруци. Карактеристично за ове правне односе је, уколико су оба партнера државна предузећа, да се овде ради о робноновчаном односу, али се при томе не врши промена својине. Власник остаје држава, преноси се „само“ оперативно управљање⁽²⁴⁾.

Даљи развој државне социјалистичке својине у СССР зависи од изградње и утврђивања права оперативног управљања предузећем. Чини нам се да је право оперативног управљања, онако како је оно уобличено у позитивном праву СССР израз „депања“ својине између државе и предузећа, при чему је држава формално за себе задржала право својине, док фактички и економски ту својину врше социјалистичке привредне организације. У вршењу тог права морају се предузећа руководити посебним циљевима и намени коју је за комплексе државне имовине, поверене на управљање, одредила држава као једини формални власник у СССР.

5. Колхозно-кооперативна својина и својина друштвених организација

Поред државне својине која представља водећи облик социјалистичке својине, колхозно-кооперативна својина је други облик социјалистичке својине у СССР. Она је такође настала у првим годинама после октобарске револуције, али процес њеног стварања се разликује од процеса стварања државне својине. Док је државна својина настала национализацијом, колхозно-кооперативна је настала подруштвљавањем производних средстава индивидуалних сељака, стварањем пољопривредних производачких задруга у форми артеља. „Код подруштвљавања имовине претвара се приватна радна својина сељака у социјалистичку својину. Са правног становишта подруштвљавањем производних средстава и производних инструмената, ступањем у колхоз, сељаци се добровољно сдичу права својине на овим објектима у циљу њиховог превођења у друштвену, социјалистичку својину колхоза, чији чланови постају“.⁽²⁵⁾ Правни субјект колхозне својине је поједини колхоз као правно лице. Чланови колхоза су колективна домаћинства, али они нису власници кооперативне имовине, јер сваки од њих нема удео у тој имовини. И по Уставу СССР од 1936. субјект колхозно-кооперативне својине је сваки колхоз. Колхозно-кооперативна својина није заједничка својина чланова кооперативне организације, већ друштвена

(24) Детаљније о овлашћењима држања, коришћења и располагања из права оперативног управљања видети код Гешкина: Право собственности в СССР, Москва 1961, стр. 82—122.

(25) Казанцев: Земельное право, Москва, 1958, стр. 41.

својина самог кооператива. За разлику од државне социјалистичке својине, која представља јединствен имовински фонд, колхозна својина представља својину колектива сваке поједине организације и не образује јединствен имовински фонд. ⁽²⁶⁾ Из посебног правног субјективитета колхоза на колхозној својини следи да државни орган не може располагати колхозном својином. Свака промена у својини колхоза наступа на основу правног посла који закључује колхоз.

У својини колхоза налазе се она производна средства која су колхозу неопходна за испуњење његових привредних задатака. Круг тих објеката је знатно ограниченији од објеката државне својине. Објекти који се налазе у искључивој својини државе (на пример, земља, рудно благо итд.) не могу бити предмети колхозне својине. Имовинска маса колхоза се дели, исто као имовинска маса државних предузећа, на основна и обртна средства. У основна средства колхоза спадају поред зграда и уређаја, трактори и пољопривредне машине, инвентар, сточни фонд, транспортна средства итд. У обртна средства спадају семе, сточна храна, гориво, средства за заштиту биљака, ситан радни инвентар итд. Каква права има колхоз поводом појединих објеката који улазе у његову својину зависи од значаја и намене тих објеката. „Правни положај производних средстава колхоза у целини зависи од њиховог планског коришћења у друштвеној привреди артеља и одређен је њиховом наменом. Стога је право располагања над појединим деловима имовине, у коју улазе производна средства, нарочита основна средства колхоза, у одређеној мери ограничено. То се објашњава обавезама колхоза да користи своја производна средства за испуњење производних планова пољопривредних производа”. ⁽²⁷⁾ Машине, инвентар, опрему може колхоз продавати само у циљу замене за модерне или нове машине. Принудно извршење над основним средствима колхоза према чл. 23 став 2 Основа грађанског законодавства СССР је искључено. У погледу фонда обртних средстава колхоз има много шира овлашћења него на основним средствима. Ипак је располагање над обртним средствима ограничено њиховом наменом и обавезама колхоза да их користе у сагласности са производним и финансијским планом артеља. Допуштено је принудно извршење над обртним средствима (чл. 23 Основа грађанског законодавства СССР).

Имовина колхоза се даље дели на недељиви фонд, улагачки фонд и посебне фондове. Основни значај за колхозе има тзв. недељиви фонд који се ствара из дела вредности подруштвљене имовине (од једне четвртине до једне половине вредности), приступних прилога и годишњих одвајања од новчаних прихода, природним прираштајем колхозне имовине и од предмета које је држава пренела на колхоз. Дакле, недељиви фонд колхозне имовине представља ону имовину колхоза која се не може поделити члановима колхоза у случају њиховог иступања из колхоза или пропасти колхоза, имовину која се не сме делити члановима ни под којим околностима.

⁽²⁶⁾ Четрдесет година совјетског права: *op cit.*, стр. 109.

⁽²⁷⁾ Казанцев: *op cit.*, стр. 147—148.

Улагачки фонд је исто као и недељиви фонд део колхозне имовине и не налази се у заједничкој својини чланова колхоза. Настао је ступањем сељака у колхоз који су при томе уносили своја производна средства (стоку, алат, привредне зграде) као свој удео у натуралној форми. За случај свог иступања из колхоза колхозник има право на новчано потраживање за износ свог удела. Висина овог потраживања износи $1/2$ до $3/4$ вредности унете имовине по одбитку губитака. Пошто је колективизација пољопривреде у СССР завршена, и нови чланови колхоза се регрутују из редова колхозних домаћинстава, улагачки фонд се не повећава. За разлику од недељивог фонда он се не може допуњавати из остварених прихода колхоза. Из улагачког фонда се не могу намиривати лични повериоци појединих колхозника.

Специјални фондови се образују ради посебних циљева и могу бити коришћени строго наменски.

У последње време уочава се тенденција да се колхозно кооперативна својина приближи државној својини, по правном режиму који важи за њу. Све више се губи групни карактер колхозне својине кад су у питању недељиви фондови колхоза, који се користе у интересу не само чланова колхоза већ свих трудбеника у СССР. Развијају се разни облици међуколхозне и државно колхозне својине ⁽²⁸⁾.

Као подврста социјалистичке групне својине, поред колхозно-кооперативне, у последње време развија се у СССР и добија посебан значај својина друштвених организација. Њу посебно регулише чл. 24 Основа грађанског законодавства СССР од 1. маја 1962. Иако је својина друштвених организација облик групне својине, она се разликује од колхозне својине по циљевима који се њом остварују. Колхозна својина служи за остварење привредних циљева, својина друштвених организација за остварење политичких, културних и других циљева. Исто као и код колхозне својине недопуштено је принудно извршење над основним средствима друштвених организација. Оно се може вршити само над осталим средствима друштвене организације (чл. 24 ст. 2 Основа). По питању субјекта својине друштвене организације, само је централна организација субјект те својине, а не и њене основне организације.

6. Лична својина грађана

У совјетском грађанском праву главни облик индивидуалне својине је лична својина грађана. Она има за основ социјалистичку својину и из ње је изведена. Са појавом социјалистичке својине, која се разликује од свих досадашњих облика експлоататорске својине, појавио се и проблем личне својине као и економске и правне категорије ⁽²⁹⁾. Социјалистичка

(28) О томе детаљније код Козира: Правовые проблемы постепенного обличения двух форм социалистической собственности, Советское государство и право, 1962, 7, стр. 47—58.

(29) Она се јавља и у првобитној заједници у којој постоји колективна својина на средствима за производњу, где лична својина израста из неопходности учествовања у заједничком, колективном раду на основу примитивног карактера рада и поделе рада према полу и узрасту. Њени објекти које је човек налазио готове у природи илг их је сам израђивао,

својина која се односи на присвајање оруђа и средстава производње од стране целог друштва, нужно намеће оформљење једног правног института — права личне својине који обухвата присвајање потрошних добара у циљу задовољења личних потреба грађана и чланова њихових породица.

Лична својина грађана СССР поникла је у време октобарске револуције, али је правно регулисана по први пут Уставом од 1936. године. Ова чињеница по совјетским ауторима је протумачена тако, да је до 1936. године институт личне својине био у фази настанка и формирања, изложен непрекидним могућностима да се због постојања приватне капиталистичке својине претвори у њу, тако да је све до овог времена била још недовољно изражена његова економска и правна физиономија. У другој фази совјетске државе лична својина је постала владајућа форма индивидуалне својине, створене су могућности за њено гарантовање у уставу и заштити.

Овакво гледање на право личне својине у совјетској литератури не одговара стварности. Ако су средства за производњу подруштвљена још у октобарској револуцији, ако је власт прешла у руке радничке класе и изграђена социјалистичка држава, ако је постојао низ других подручја социјалистичке активности, морала је настати и лична својина, морало је настати и право личне својине, без обзира на то да ли је оно било изричито признато од правног поретка, да ли је било нормирано посебним правним прописима⁽³⁰⁾.

Између личне својине у социјализму и приватне својине у капитализму постоје битне, квалитативне разлике, које не дозвољавају да се оба облика индивидуалне својине регулишу јединствено. Економски посматрано лична својина је изведена из социјалистичке својине. Приватна се заснива на приватној привреди. Носилац приватне својине у социјалистичком друштву је ситни робни произвођач, док је носилац права личне својине трудбеник који производи са подруштвљеним средствима за производњу или ради на осталим подручјима друштвене активности. Лична својина служи за задовољење материјалних и културних потреба грађана, а приватна за задовољење потреба робне производње. Објекат личне својине сачињавају средства за личну потрошњу, а објекат приватне сачињавају средства за производњу. Лична својина ће постојати и у комунизму док ће приватна ишчезнути.

Лична својина је садашња типична форма у којој произвођач учествује у расподели свог производа. Она је форма у којој се реализује принцип материјалне заинтересованости произвођача.

У условима прелазног периода од капитализма ка социјализму лична својина постоји упоредо са ситном приватном и приватнокапиталистичком својином, при чему постоји могућност да се она претвори у један од тих видова својине. Са јачањем социјализма у СССР и државне социјалистичке својине, лична својина се појављује као преовлађујући вид индивидуалне својине који потпуно истискује приватно капиталистичку своји-

служили су му као допуна његових органа, продужење његових руку и средство учествовања у општем, колективном раду. Ван колектива и заједничког рада човек није могао да живи ни да се развија. Услови настанка личне својине у социјализму су сасвим различити.

(30) Др Димитар—Поп Георгиев: Проблем личне својине, реферат, Београд, 1964, стр. 4.

ну, и представља савршено нову економску категорију социјалистичког друштва, непознату ни у једном друштвеном поретку заснованом на приватној својини. Устав СССР одразио је велике промене у економском и друштвеном уређењу, тако да је већ било могућно 1936. године, што није случај са ГК РСФСР из 1929., да се нормира нови институт — право личне својине. Установивши право личне својине, Устав тачно и исцрпно одређује објекте права личне својине: доходак од рада и уштебевине грађана, кућу за становање, приходе од допунског домаћег привређивања, предмете за вођење домаћинства и покућство, предмете личних потреба и удобности. Значај овог набрајања објеката личне својине је велики, не само зато што је тачно одређен круг објеката који могу да буду у личној својини грађана, већ и зато што захваљујући овом набрајању може да се уочи једна од најважнијих карактеристика права личне својине — њен карактер да задовољи личне потребе совјетских грађана и њихових породица.

У врло сажетој формулацији чл. 10 Устава дата је и друга важна карактеристика права личне својине — да потиче од рада. Члан 10 указује на то да се као објекти права личне својине сматрају доходак од рада и уштебевине грађана.

Лична својина грађана је циљно везана, има тачно законом утврђену намену. То произилази и из формулације чл. 25 ст. 1 Основа грађанског законодавства СССР: „У личној својини грађана може се налазити имовина која је одређена за задовољење њихових материјалних и културних потреба“. Набрајајући све објекте који се налазе у личној својини (то је исти круг објеката из чл. 10 Устава), Основе предвиђају да се „имовина која се налази у личној својини грађана не може користити за остварење прихода без рада“.

Карактеришући личну својину грађана СССР Халфина каже: „Основне карактеристике права личне својине као економске категорије морају да дођу до изражаја и код одређивања појма права личне својине. Неодвојива, органска веза личне својине са социјалистичком, у чему се изражава нераскидива веза личног са друштвеним у социјалистичком друштву, одређује и улогу и значај правног регулисања личноправних својинских односа. За социјалистичко друштво није све једно како се користи део створеног целокупног друштвеног производа, који је намењен за личну употребу. Друштво је заинтересовано за то да се овај део тачно користи за задовољење материјалних и културних потреба својих чланова. По овом посебном питању, као и у великом броју других питања, одржава се безкрајна надмоћност социјалистичког друштва над експлоататорским друштвом, над друштвом са антагонистичким класама. У експлоататорском друштву нема јединственог друштвеног интереса. У социјалистичком друштву је, као никад до сада, најцењенији човек. Задовољење његових потреба није само лична ствар појединца, него је истовремено и ствар читавог друштва, јер у томе лежи циљ социјалистичке производње“.⁽³¹⁾

Право личне својине је право грађана да коначно присвоје друштвено произведене предмете за потрошњу. То је право на учешће у реализо-

(31) Халфина: Право личной собственности в СССР, Москва, 1955, стр. 23.

вању друштвеног производа, јер је лични сопственик као произвођач учествовао у њиховом стварању. Са заснивањем личне својине, која се појављује као субјективно право, дато је њеном титулару да сам спроведе последњи степен процеса присвајања између човека и природе ради задовољења својих конкретних животних потреба.

Битни садржај субјективног права својине чине овлашћења сопственика личне својине. Овлашћења коришћења, располагања и држања разликују се по својој суштини од својинских овлашћења истог имена у буржоаском праву приватне својине.

Овлашћење коришћења пружа титулару личне својине реалну могућност да задовољи у одређеном обиму своје материјалне и културне потребе. Појам овлашћења располагања не обухвата само догађаје усмерене непосредно на промену права, већ и давање ствари на краће време (зајам, закуп, чување итд.), или трајно (купопродаја, размена, поклон). Под располагањем се обухватају и случајеви располагања објектима личне својине тестаментом.

Садржајне промене овлашћења из личне својине имају за последицу и промене релације између појединих овлашћења. Економској суштини личне својине у СССР одговара да у првом плану буде истакнуто овлашћење коришћења.

Посебан облик личне својине у совјетском праву је лична својина колхозног домаћинства. Она је била посебно нормирана у чл. 7 став 2 Устава од 1936. и у чл. 25 став 4 и 27 Основа грађанског законодавства СССР. Члан 7 став 2 Устава гласи: „Свако колхозно домаћинство, осим основног прихода од друштвеног привређивања у колхозу има у свом личном коришћењу окућницу, а у личној својини помоћне предмете за вођење домаћинства, кућу за становање, радну стоку, живину и ситан пољопривредни инвентар — сходно правилима пољопривредног артеља.” Члан 27 став 1 Основа изричито предвиђа да на овим објектима својински субјекат није само колхозно домаћинство, већ су сви чланови колхозног домаћинства заједнички власници ове имовине. Чланови колхозног домаћинства не могу самостално да располажу имовином колхозног домаћинства, већ то могу да учине заједнички. У погледу објеката заједничке својине колхозног домаћинства треба приметити да је тај круг нешто шири од објеката личне својине. Према чл. 25 став 4 Основа у својини појединог члана колхозног домаћинства не могу се налазити такви објекти, који према статуту колхоза могу бити у својини колхозног домаћинства. То се односи на пољопривредни инвентар и на одређени сточни фонд.

У совјетској правној науци не постоји до данас дефиниција личне својине, која би била прихваћена од свих или већег дела совјетских цивилиста. То је утолико чудније, с обзиром на чињеницу да је по овом питању написано много чланака и монографија.

Тарахов је одредио право личне својине као „право грађана да држе, користе и располажу имовином, која је од њих добијена у својству дохотка од учешћа у социјалистичкој привреди, од допунског привређивања у домаћинству и путем грађанскоправних послова, у сагласности са постоје-

Њим правним поретком утврђеним у интересу трудбеника у циљу развитка социјалистичког друштва." (31)

Ова дефиниција наишла је на оштре критике совјетских аутора (Халфина, Иоффе итд.). По њима она не садржи указивање на циљ и намену личне својине, у њој се право личне својине разматра само са једног аспекта: као субјективно право грађана, а не као правни институт. Дефиниција Тарахова није потпуна, јер она, на пример, не обухвата наслеђе по закону као један од многих извора односно основа за прибављање права личне својине, друго, сви набројани елементи нису карактеристични само за право личне својине — грађанскоправни послови могу, на пример, служити као основ прибављања било ког права својине које је предвиђено законом. Осим тога, поставља се оправдано питање да ли у дефиницији личне својине треба набројати све начине прибављања личне својине?

Еремеев у дефинисању права личне својине сматра да треба поћи од следећег критеријума: извор њеног настанка (то што непосредно производи и обнавља постојећу форму својине), намене предмета, из чега произилази и који предмети представљају објекат својине. Држећи се постављеног критеријума, он дефинише право личне својине као „такав правни институт који изражава вољу совјетског народа и активно делује на социјалистичке производне односе, заштићујући лично присвајање трудбеника у сагласности с квалитетом и квантитетом њиховог рада, удео у укупном друштвеном производу у циљу максималног задовољења њихових материјалних и културних потреба, дајући им овлашћења држања, коришћења и располагања над присвојеним предметима, у процесу чијег остварења сопственик ступа и у друге законом дозвољене односе" (22).

Лична својина као економска категорија, по овом аутору, представља однос између људи поводом дела укупног друштвеног производа социјалистичког друштва расподељеног између грађана, по правилу у сагласности с количином и квалитетом уложеног рада, а такође у виду пензија, стипендија, помоћи у циљу максималног задовољења индивидуалних, материјалних и културних потреба грађана. У томе је битна разлика личне својине од свих форми у индивидуалној својини. Лична својина СССР не може да се претвори у средство присвајања туђег рада. „Комунизам не одузима никоме могућност да присваја друштвене производе, он само одузима могућност да се посредством тог присвајања израбљује туђи рад." У условима социјалистичког друштва, каже Маркс у „Критици Готског програма", „у својину приватних лица не може прећи ништа друго, осим индивидуалних предмета потрошње."

Дефиниција Еремеева је неконкретна. Она је такође критикована. Њој се замера да садржи елементе који су непотребни при дефинисању својине, на пример, да је лична својина институт који изражава „вољу совјетског народа", да има активну улогу на производне односе итд. Треба приметити да се поред рада у социјалистичкој привреди као главног извора

(32) В. А. Тарахов: Понятие права личной собственности — „Учение записки Саратовского юридического института, вип. III 1952, стр. 110.

(33) Д. Ф. Еремеев: Право личной собственности в СССР, Москва, 1958, стр. 22.

личне својине, код Еремеева, у личну својину убрајају пензије, стипендије и разне врсте помоћи.

Сличан став по овом питању има Толстој, пошто и он у изворе личне својине убраја поред рада, разне врсте помоћи и повластице које грађани добијају од државе.

У дефиницији Венедиктова истакнут је само извор настанка личне својине. „Лична својина је право на онај део друштвеног производа, који радник у социјалистичком друштву добија као награду за свој рад у социјалистичком... предузећу према социјалистичком принципу расподеле по раду”. (34).

И у дефиницији Ларкина долазе до изражаја елементи који су садржани већ у изнетим поставкама о личној својини. У њој се истичу извор настанка као и карактер намене личне својине. Ларкин под правом личне својине схвата „право грађанина да држи, користи и располаже добијеном имовином, на основу улагања личног рада, ради задовољења својих личних потреба”.

Најобухватнија дефиниција личне својине, која потпуно синтетизује све већ досада изнето о овом институту, дата је од Халфине. Она дефинише право личне својине као „... право грађанина да држи, користи и располаже имовином, која му је предата у организованом поретку (углавном у поретку расподеле према уложеном раду) укупног друштвеног производа или представља производ његовог допунског газдинства, за задовољење његових материјалних и културних потреба” (35).

У свим до сада изложеним дефиницијама совјетски аутори истичу потрошни карактер личне својине како по намени, тако и у односу на већину предмета који улазе у круг права личне својине. Сви су чак сагласни да основни извор стварања личне својине представља рад совјетских грађана у социјалистичком систему привреде, али да упоредо са тим постоје и други извори за њено образовање.

ЗАКЉУЧАК

Под утицајем октобарске револуције и совјетског концепта својине који је био резултат револуционарних промена у првој социјалистичкој земљи света, у свим социјалистичким земљама кад је реч о својини прави се разлика између разних облика својине полазећи од титулара. За све социјалистичке земље заједничко је разликовање три облика својине: државне, задружне и личне. Уместо буржоаског концепта својине која је универзална по свом садржају, без обзира на субјекте и објекте, у социјалистичким земљама постоји плуралистички концепт својине. Садржај својине је нејединствен и зависи од субјекта и намене објеката. Само су предмети за потрошњу способни да буду у својини свих субјеката и да буду неограничено у промету.

(34) Венедиктов: Государственная социалистическая собственность, Москва, 1948, стр. 309—310.

(35) Р. О. Халфина: *op cit.*, стр. 25.

У социјалистичким земљама својина је циљно везана, за разлику од буржоаске својине (кад та циљна везаност представља изузетак на основу појединачног акта). Законом и планом је одређено не само коме једна ствар припада, већ зашто и због чега му припада.

Из циљне важности својине законима и планом произилази да те обавезе које одатле проистичу за власника не представљају ограничења његовог права својине која долазе споља (како иначе ограничења третира буржоаска теорија), већ да оне улазе у сам садржај својине и са овлашћењима дају садржај својине у целини посматрано.

Својина је готово у свим социјалистичким државама дефинисана у грађанским законима кроз набрајање овлашћења која има сопственик (држање, коришћење и располагање). Иако оваква дефиниција одговара традицији и налази се и у буржоаским кодификацијама (чл. 544 Code civil, §§ 354, 362 АГЗ), с обзиром на циљну везаност власника у социјалистичким државама, обавезе које проистичу за власника из закона и плана нису никаква ограничења његовог права својине, већ чине иманентни садржај самог појма својине. Она одређују садржај својинских овлашћења у зависности од врсте и облика својине.

Право оперативног управљања постало је централни институт грађанског права у социјалистичким државама. Оно је по свом садржају одређено као стварно право и у њему се не исцрпљује читав садржај државне социјалистичке својине. Право оперативног управљања као субјективно стварно право је различито по свом садржају и зависи од врсте субјекта коме припада.

У совјетском праву и праву неких социјалистичких држава (Мађарска, Чехословачка, Пољска — све су донеле нове грађанске законике у периоду 1959—1964) направљена је фикција о друштву као субјекту државне социјалистичке својине. Државна својина је по овој фикцији, својина „друштва као целине“. Наше законодавство и теорија су отишли један корак даље у развоју државне социјалистичке својине и њеном прерастању у друштвену својину. Друштвена својина на средствима за производњу и самоуправљање произвођача су реално егзистирајући институти, тако да нема никакве потребе да друштво буде представљено у „лицу“ државе. Али ако пажљиво пратимо развој наше теорије по питању правне природе социјалистичке својине, можемо констатовати да су се у њој појављивале многе концепције које су постојале у СССР после Октобра. То се нарочито односи на схватања о друштвеној својини као подељеној својини.

Институт оперативног управљања и његово законско уобличиће одговарају у потпуности праву коришћења изведеном из друштвене својине.

Категорију личне својине прихвата и наш законодавац и наша правна теорија. У почетку је наша теорија у погледу овог института била под утицајем схватања тог института у совјетском праву, касније је у њој дошло до одређених промена у третирању личне својине као економске и правне категорије изведене у друштвене својине на средствима за производњу.

РЕЗЮМЕ

Понятие собственности и Октябрьская революция

Целью настоящей работы является желание показать в чем выражается социалистическая собственность, каковы ее характеристики и содержание, пройденный путь ее развития от Октября до наших дней и чем она отличается от буржуазной собственности.

Советское право, в отличие от буржуазного права, считает, что не существует единого права собственности для всех субъектов на всех правовых объектах. В зависимости от того, кто является носителем права собственности, собственность делится на государственно-социалистическую, кооперативную и личную собственность.

В советском праве собственность связана целью, а целевая связанность собственности означает, что содержание и пределы правомочий собственника на вещи зависят от целей, поставленных законом и планом. Из целевой связанности собственности вытекает, что обязательства, возникающие из плана и закона, не ограничивают собственника в его правах собственности, приходящих извне, но входят в само содержание собственности и с правомочиями составляют составную часть содержания собственности.

Одним из главнейших вопросов при определении государственной социалистической собственности является вопрос взаимных отношений между государством, как собственником средств производства, и госпредприятиями, за которыми закреплено оперативное управление государственным имуществом. Право оперативного управления данным имуществом сделалось центральной институцией гражданского права в СССР и во всех социалистических странах. По своему содержанию оно определяется как вещное право и в нем не исчерпывается все содержание социалистической собственности. Право оперативного управления, как субъективное вещное право, является различным по своему содержанию и зависит от того, какому субъекту принадлежит. Автор считает, что право оперативного управления в таком виде, в каком оно представлено в позитивном праве СССР, представляет собой „разбивку” собственности между государством и предприятиями, при чем государство формально задерживает за собой право собственности, в то время как фактически и экономически этой собственностью владеют, пользуются и распоряжаются социалистические хозяйственные организации. При осуществлении данных прав предприятия в отношении государственного имущества, переданного им на управление, должны поступать строго в соответствии с целями, определенными государством, как единственным и единым формальным собственником в СССР.

S U M M A R Y

Concept of Ownership and the October Revolution

The purpose of this paper is to show how the socialist ownership took shape, what are its characteristics and content, its development from October to this day, and in what way it differs from the bourgeois ownership.

The Soviet law, differently from the bourgeois law, considers that there is no uniform ownership right for all the subjects on all the legal objects. Depending who is the titular of the property, ownership is divided into: the state-socialist, cooperative, and personal property.

In the Soviet law ownership is connected with a purpose. This connexion of ownership with a purpose means that the content and boundaries of owner's powers depend, in fact, of the purposes laid down by laws and plan. From the purposeful connexion of ownership it results that commitments arising from plan and laws do not represent any restrictions of his right to property for the owner coming from outside, but they are the essence of ownership and make, with authorizations, a part of the content of ownership.

One of the most important questions in treating the state socialist ownership is the question of the relation of the state, as the owner of the means of production, and state enterprises which operatively manage this property. The right to the operative management of this property is the central institute of the civil law in the USSR and in all the socialist states. By its content it is classified as the law of real property and it does not exhaust the whole content of the socialist ownership. The right to operative management, as the subjective law of real property, differs by its content and depends on the kind of the subject it belongs to. The author finds that the right to operative management, as formulated in the substantive law of the USSR, is the token of the "splitting" of property between the state and the enterprise, the state having formally kept the ownership right, while practically and economically the ownership is exercised by the socialist economic organizations. In exercising this right, enterprises should be guided by special purposes and intentions determined for the whole state property, ceded for management, by the state as the sole formal owner in the USSR.

R É S U M É

La conception de la propriété et la Révolution d'Octobre

Le but de ce travail est de montrer comment est constituée la propriété socialiste, quels sont ses caractéristiques et son contenu, quelles sont les voies de développement qu'elle a traversées depuis la Révolution d'Octobre jusqu'à aujourd'hui et en quoi elle diffère de la propriété bourgeoise.

Le droit soviétique, à la différence du droit bourgeois, considère qu'il n'y a pas de droit de propriété unique pour tous les sujets sur tous les objets juridiques. En fonction du fait qui se présente comme titulaire de la propriété, la propriété se divise en propriété socialiste d'Etat, propriété coopérative et propriété personnelle.

Dans le droit soviétique la propriété est rattachée à un but. Ce rattachement de la propriété à un but signifie que le contenu et les limites des pouvoirs du propriétaire sur les choses dépendent des buts déterminés par la loi et par le plan. Il en résulte, de ce rattachement de la propriété à un but, que les obligations qui proviennent du plan et des lois ne représentent pas pour le propriétaire des restrictions de son droit de propriété qui procèdent de l'extérieur, mais elles rentrent dans le contenu même de la propriété et elles constituent avec les pouvoirs partie intégrante du contenu de la propriété.

Dans l'étude de la propriété socialiste d'Etat l'une des plus importantes questions est celle des rapports de l'Etat en tant que propriétaire des moyens de productions et des entreprises d'Etat qui gèrent les opérations de cette propriété. Le droit de gestion des opérations de cette propriété est devenu l'institution centrale du droit civil en U.R.S.S. et dans tous les Etats socialistes. Il est quant à son contenu défini en tant que droit réel et c'est en lui que s'absorbe le contenu tout entier de la propriété socialiste.

Le droit de gestion des opérations en tant que droit réel subjectif est différent d'après son contenu et il dépend de la sorte du sujet auquel il appartient. L'auteur considère que le droit de gestion des opérations, tel qu'il est constitué dans le droit positif de l'U.R.S.S. est l'expression de la »scission« de la propriété entre l'Etat et les entreprises, auquel cas l'Etat a retenu formellement pour lui-même le droit de propriété, tandis que ce droit est exercé effectivement et économiquement par les organisations économiques socialistes. Dans l'exercice de ce droit les entreprises doivent se diriger vers les fins et les destinations spéciales que l'Etat a déterminées, pour les ensembles de la propriété d'Etat confiés à la gestion, en tant que propriétaire formel unique en U.R.S.S.